

Harto Hakovirta: East-West Conflict and European Neutrality. Clarendon Press. Oxford 1988. 291 s.

Till de återkommande inlagen i det myckna pratet hos oss om vetenskapens internationalisering hör framhävandet av det allenarådande värdet av att publicera sig »internationellt», d.v.s. amerikanskt eller engelskt, och göra detta på »ansedda» förlag och andra liknande håll. Attityden, ganska allmän, är nog till en del komplexebemängd och en manifestation av ett både självpåtaget och självupplevt periferiskap. Ändå: visst är det en märkes-händelse när en finsk statsvetare förläggs av Oxford University Press (Clarendon). För bedriften står *Harto Hakovirta*. När han, med den oräddhet som blott frivävare har, för en tid sedan åtog sig det litet delikata uppdraget att som fakultetsopponent granska *Paavo Väyryns* doktorsavhandling, skrev pressen i hans hemstad om honom att han var »en okänd biträdande professor från Tammerfors». Om honom kan man då säga att han är okänd i Tammerfors, men känd i Oxford. Jag gissar att han är med ett sådant sakernas tillstånd ganska tillfreds.

Den bok som förlagts ute i stora världen och som skall anmälas här handlar om neutralitet. Närmare bestämt är fråga om europeisk neutralitet och dess roll och funktion i konfliktsituationer mellan öst och väst, varvid två aspekter är i förgrunden. Den ena har att göra med det neutrala uppträdandet i konfrontationer av öst-västkaraktär, den andra har att göra med de neutrala ländernas bidrag som tredje part till kontroll och behärskning av sådana konfrontationer. »The basic aim of this study is to uncover more or less stable structures and patterns of behaviour of contemporary European neutrality and its place in the East-West conflict», skriver Hakovirta i sitt förord. Till denna substansorienterade ambition kommer en annan, en metodologisk. Den metodiska utgångspunkten för Hakovirtas studie är nämligen att undersökningar av neutralitet och neutralt beteende lider av en brist som bör motverkas. Bristen är att undersökningarna genomgående är singulära och därmed antar isolerade drag: mycket ofta har man kronologiskt eller tematiskt studerat ett enskilt lands eller ett par länders politik och därmed frånhändert sig möjligheten att bygga in sina rön i mer övergripande teoretiska konsiderationer om internationell politik och internationella relationer. Ett drag av isolering finns sålunda inte bara i företeelsen neutralitet utan jämväl i den forskning som vill belysa denna företeelse. Denna isolering vill Hakovirta bryta. Han vill s.a.s. se neutralitet som en kategori, som ett beteendemönster bland andra i internationell politik, och han vill slå broar mellan de kunskapsöar som har att göra med neutralitetskategorin och de öar som har att göra med andra kategorier. Han vill, annorlunda uttryckt, formulera sig mer generellt om neutraliteten och dess betydelse i världen av i dag. Ambitionen måste betecknas som mycket prisvärd. Till frågan hur den förverkligats skall jag om en stund återkomma. Först vill jag uppehålla mig vid ett par andra saker.

*

Jag skall inleda denna anmälan med ett påpekande och en kommentar, som båda rör sig i marginalen av Hakovirtas egentliga forskningsinsats. Påpekandet gäller det definitoriska infångandet av neutralitet. Begreppet är som bekant notoriskt svärfångat: litteraturen ger en uppsjö av förslag, kategoriseringar och distinktioner. Hakovirtas beskrivningar av dessa är föredömligt koncisa och klara, men hans eget val synes mig inte tillräckligt genomtänkt. Han definierar neutralitet på följande sätt: »in an international conflict, a policy is the more neutral the less it interferes in the conflict, the more equally it benefits or harms the parties concerned, and the less it affects the outcome of the conflict» (s. 8). Problemet här är att definitionen har tre komponenter, som både logiskt och empiriskt kan ha olika relationer. Definitionen är m.a.o. överbelastad: den bryter mot den goda metodiska regeln att man skall lägga så lite substansinnehåll som möjligt

i definitioner, och överlämna så mycket som möjligt åt empirin att besvara. Säg att vi har en konflikt K. Säg att vi har en aktör A, som inte ingriper i eller blandar sig i K. I denna mening vore A då neutral. Men i andra meningar av definitionen behöver A inte vara neutral, sitt icke-ingripande till trots. Detta gäller om A:s passivitet, intentionellt eller inte, är till skada eller gagn för någon part i K, och/eller om A:s passivitet härmed eller på annat sätt, intentionellt eller inte, blir av betydelse för den vändning K kan ta. A kan alltså i en mening av definitionen vara neutral, i en annan mening vara icke-neutral. En definition som tillåter detta är ingen god definition: dess syfte är ju att definiera neutralitet. Såvitt jag kan se och förstå är definitionens första komponent, den som talar om icke-inblandning, tillräcklig. De andra, som talar om icke-inblandningens empiriska konsekvenser, kunde ha utgått.

Min kommentar har att göra med neutralitetsforsknings sätt att allmänt taget gripa sig verket an. Hakovirta studerar fem aktörer: Finland, Irland, Schweiz, Sverige och Österrike. Valet av studieobjekt kan synas naturligt, och är väl förankrat, om än inte explicit motiverat, i den koncentrerade framställning om den europeiska neutralitetens framväxt och utveckling som Hakovirta ger i ett av bokens inledande kapitel. Ändå kan man litet tveka inför valet, och detta på grunder som inte uttryckligen gäller för just Hakovirtas bidrag utan mer allmänt har att göra med neutralitetsforskningens premisser. Vad jag finner konfunderande i denna forskning är helt enkelt dess upptagenhet med den neutrala kategorin, i vilken två besynnerligheter synes mig inbyggda. Den ena har att göra med någon slags cirkelgång. Att observatörer, forskare och andra, betraktar vissa stater som neutrala beror huvudsakligen på att dessa stater anlagt och antagit ett visst beteendemönster; när de sedan utväljs för analys, varvid syftet är att undersöka deras beteende och därmed få ett grepp om den neutrala kategorin, undersöker man alltså just den egenskap som redan, i kraft av att objekten uttagits för analys, konstaterats vara för handen. I termer av design är detta nog litet märkvärdigt. Frågeställningen blir på något sätt om neutrala är neutrala. Och å andra sidan: ett studium av neutrala aktörer ger information om neutralt beteende och om de variationer som ryms inom ramen för ett sådant beteende, men säger inget precis om hur detta beteende relaterar till annat beteende. Ambitionen borde därför, särskilt om man vill integrera sina forskningsrön i ett mer övergripande teoretiserande om internationell politik, vara att operera, komparativt, med olika uppsättningar av aktörer som har olika närhet till den neutrala kategorin. Bl.a. skulle detta ge information om den gråa zon som måste finnas mellan neutralt och icke-neutralt beteende, en zon där olika aktörer, neutrala och icke-neutrala, möts och beteendemässigt går in i varandra. Det synes mig att ett utforskande av denna zon har ett särskilt värde i försök att placera

in neutralitetskategorin i den internationella politikens teorivärld.

*

Hakovirta strukturerar sin analys på ett föredömligt klart sätt. Han skiljer för det första mellan fyra nivåer på vilka öst-västkonfrontationer kan uppträda, och han väljer att systematiskt beakta tre av dessa nivåer. Den första gäller en allmän motsättning mellan socio-ekonomi, ideologi och politik i öst och väst; den andra gäller motsättningen mellan de militära blocken och andra blockbaserade institutioner; den tredje gäller särskilda och intensiva konfliktepisoder, som konstituerat kriser i relationerna mellan öst och väst. Han gör, för det andra, en systematisk genomgång av de allmänna och särskilda attityder och hållningar som hans fem aktörer gett uttryck åt i de sammanhang som nivåerna täcker — jag får här inskjuta att genomgångarna beledsagas av mycket instruktiva och i tabellarisk form återgivna sammanfattningar, som har formen av non-additiva mätningar. Han skiljer, för det tredje, mellan fyra roller som neutrala aktörer kan ikläda sig när de uppträder som tredje part, och han gör empiriskt baserade bedömningar av hur intensivt och med vilken framgång de fem aktörer han betraktar engagerat sig i dessa roller. Slutligen gör han, för det fjärde, en både bakåt- och framåtblickande allmän konklusion, i vilken han uppehåller sig vid forskningsresultatens innebörd för utsagor om den neutrala kategorins betydelse och framtid. Konklusionen är som sagt empiriskt förankrad, men har, naturligt nog, även spekulerande inslag.

Vad Hakovirta utträttar inom sin analysram är mycket respektingivande. Särskilt har jag imponerats av hans empiriska genomgång av de neutrala aktörernas positioner, som på en och samma gång är mycket koncentrerad och mycket informativ. Så kan bara en författare skriva som fullständigt behärskar sitt material. När Hakovirta skall formulera allmänna slutsatser och särskilt förutsägelser, blir han mer vag i sina skrivelser, men systematiken och det fasta greppet om uppgiften består. Boken är utmärkt sammanhållen, tydligen mycket genomarbetad. Letar man efter direkta fel är letandet antagligen fruktlöst. Letar man efter brister av mer allmän natur, kan åtminstone två luckor utpekas. De är av helt olika slag; de är även, på olika grunder, försvarbara. Jag skall litet uppehålla mig vid dem, men innan jag gör det, skall jag skjuta in en allmän reflexion kring ett av Hakovirtas huvudresultat. Reflexionen ansluter sig till vad jag här tidigare sagt.

Ett allmänt mönster synes vara att de neutrala staterna, i den mån de ger uttryck för lutningar i sina ställningstaganden, lutar mer åt väst än åt öst. Inom ramen för detta allmänna mönster är skillnaderna dock stora. För det första finns det en klar skillnad mellan benägenheterna att överhuvudtaget uttrycka lutningar: sådana finns i drygt 20 % av de schweiziska ställningstagandena, i drygt 60

% av de irländska, och i nästan 80 % av de svenska. Värdet för Finland är precis hälften: 50 %. Kommer vi nu ihåg hur Hakovirta definierar neutralitet måste vi nog bli ganska konfunderade. Det är, om vi litet våldför oss på definitionen och likställer ställningstagande med inblandning, svårt att se hur Sverige och Irland kan betecknas som neutrala, och egentligen kan samma sägas även om Finland. En konklusion, litet överdriven men inte orimlig, är alltså att de neutrala inte är neutrala. Konklusionen illustrerar mycket väl det problematiska i själva begreppet neutralitet. Till detta kommer att skillnaderna inom det neutrala lägret även på andra sätt är stora. »The differences between the policies of the neutral countries on Third World crisis situations are, on the whole, so great that it is difficult to speak of any general pattern within this crisis category», skriver Hakovirta på ett ställe (s. 198). Vänder man sida, möter ett liknande påstående, som nu gäller de neutralas uppträdande i östvästkriser överhuvudtaget. »The overall differences between the neutrals' behaviour profiles are so remarkable that it would hardly make sense to speak of any typical or normal neutral posture on East-West crises», heter det nu (s. 200). I klartext säges här alltså att det inte finns någon empiriskt konstaterbar attityd som skulle föra samman de neutrala staterna till en kategori, en neutralitetskategori. Såvitt jag kan förstå är dessa iakttagelser, samtidigt som de även för sin del ritar frågetecken inför företeelsen neutralitet, ägnade att både försvåra och underlätta en inplacering av neutralitetsforskningens resultat i teoretiserandet kring internationell politik. De försvarar i den meningen att man inte riktigt vet vad det är man skall inplacera; de underlättar i den meningen att det neutrala beteendet, just därför att det inte är distinkt neutralt, redan får sägas vara infångat av de teorielheter som existerar. Dessutom är iakttagelserna ägnade att understryka vikten av att gå vidare i utforskandet av den gråa beteendezon jag tidigare nämnde. Det är en rimlig gissning, baserad på Hakovirtas resultat, att zonen är rikligt aktörsbemannad.

Jag nämnde tidigare att jag tyckt mig finna två luckor i Hakovirtas framställning. Den ena, som gäller Finlands position, har man inte skäl att göra mycket väsen av. Det har varit en medveten strävan hos Hakovirta, utsagd i bokens förord, att inte låta Finland och landets agerande framträda alltför mycket. Ambitionen är väl på sått och vis naturlig och förståelig. Den har emellertid, tycker jag, ställvis efterlevts i alltför hög grad. Särskilt tänker jag här på framställningen om Finlands VSB-arrangemang med Sovjetunionen. Pakten är ju på ett särskilt sätt en underlighet i europeisk neutralitet, och hade förtjänat en mer ingående och problematiserande behandling än den presentation som nu ges på tre av bokens drygt tvåhundra textsidor. Inte minst borde, kunde man mena, den åsiktsbrytning klarare belysts som hela tiden funnits, än uttalad, än halvtalad, än outtalad, mellan den finska

och den sovjetiska synen på arrangemangets verkliga innebörd. En motinvändning är här förstas att just pakten neutralitetspolitiska märkvärdighet gör den litet ointressant i sammanhanget — författarens ambition är ju att söka det generella och typiska, och med en sådan ambition skall man vara berättigad att glida över det speciella och atypiska. Motinvändningen är, detta skall medges, i hög grad rimlig.

Inför en annan lucka kan man vara mer betänksam. Hakovirta baserar sin framställning på material och iakttagelser från en period som ändrar vid tidigt 1980-tal. Detta är naturligt, eftersom manuskriptet avslutades år 1986. Konsekvensen är dock att den globala och den europeiska utvecklingen under 1980-talets senare hälft inte har kunnat lämna märkbara spår i framställningen. »The present system will hardly last forever», menar Hakovirta på ett ställe (s. 55), och det är lätt att hålla med. När han fortsätter med att säga att »the international context of contemporary neutrality ... will in all likelihood remain broadly the same for at least the next fifteen to twenty years» (s. 56), blir det svårare att hålla med. Snarare kan man mena att de senaste årens utveckling varit dramatisk, ägnad att skissera nya politiska perspektiv och konstellationer. Den har även varit ägnad att kasta ett nytt ljus över neutralitet som företeelse, och delvis har detta ljus fått en ifrågasättande schattering: vad man kan undra är om inte neutraliteten i dagens europeiska värld kan bli en belastning för såväl de neutrala staterna själva som för deras omgivning. Orsaken härtill vore att neutralitetskategorin för båda parter innebär svårigheter och irritationsmoment i de aktuella strävandena mot ekonomisk och politisk integration. Företeelsen neutralitet har ju ett starkt, nästan logiskt samband med föreställningar om ett statsbaserat internationellt samfund, staters autonomi och motsättningar mellan stater: när adekvansen i sådana föreställningar börjar ifrågasättas, börjar också fundamentet för staters val av ett neutralt status att vackla. Mycket riktigt kan man ju nu betrakta en tendens hos åtminstone vissa neutrala stater att ompröva riktigheten eller i varje fall innebörden av den neutralitetslinje de valt. Även hos oss kan på den publika debattens nivå tendenser i denna riktning skönjas.

Denna utveckling har som sagt inte kunnat registreras i Hakovirtas bok. Detta betyder dock inte att boken är omodern och ur takt med tiden redan när den utkommer. Flera saker kan sägas på denna punkt. En är att den utveckling om vilken är tal uppenbarligen, detta framgår ur Hakovirtas text, har rotfästen i glidningar som skett redan tidigare i neutralt tänkande och beteende, glidningar som skett i riktning från en sträng normering. Om denna normuppluckring säger Hakovirta att den i hög grad varit »self-controlled» — de nya mönstren är »largely self-imposed standards tailored to the needs of the neutral states themselves» (s. 258). Detta betyder m.a.o. att det finns åtminstone en antydning till en tradition som innefattar om-

givningstolerans, en tradition som ger de neutrala spelrum och möjligheter till omprövning och därmed underlättar deras anpassning till nya situationer. Att fånga in denna tradition, vilket Hakovirta gjort, är ett viktigt bidrag till förståelsen av neutralitetens premisser i dag. Ett annat påpekande träffar de neutrala staternas verksamhet som tredje part. Enligt Hakovirta har denna verksamhet varit ägnad att stärka det neutrala alternativet och att höja omgivningens respekt för och värdering av ett sådant alternativ. Iakttagelsen är aktuell i den utveckling som nu sker — utvecklingen inrymmer politiska och ekonomiska närmanden mellan öst och väst, och i sådana skeenden är aktiviteter som syftar till brobygge och ett underlättande av närmanden naturligtvis värdefulla. (Påpekandet illustrerar f.ö. än en gång komplexiteten i den neutrala kategorin — den såväl faller inom som går utanför den aktuella utvecklingen med politisk och ekonomisk enhet). En tredje sak att säga är sedan att framtiden alltid är oviss. Måhända, det finns de som synes benägna att tänka så, är det skede vi nu betraktar ändå övergående och parentetiskt. Om så är fallet, är Hakovirtas bok naturligtvis mer tidsenlig och i samklang med realiteterna än man nu kan tycka. Ändå och allt detta till trots: det är nog en svaghet hos boken att den, till följd av omständigheter som författaren inte kunnat påverka, lägger fram analyser och reflexioner som inte kunnat ta ordentliga intryck av de omvälvningar som bokens läsare lever i och ser omkring sig. Boken ger en precis beskrivning av ett skede och drar de riktiga slutsatserna: dess problem är att ett nytt och annorlunda skede redan står i farstun.

*

finns inte, begreppstyskerier är bannlysta, ambitionen är att bidra till uppbyggandet av en empiriskt baserad och förklarande vetenskaplig teori. Terminologiskt är texten dock inte hellyckad. I en framläggning av egenskaper hos ståndpunkter som neutrala aktörer kan tänkas inta korsar Hakovirta beteckningar som avser innehåll och form, vilket i och för sig är både rimligt och viktigt att göra. En aktör kan sålunda på ett svagt eller starkt (prononcerat) sätt framhålla sin obenägenhet att inta en ståndpunkt i en fråga. I Hakovirtas terminologi blir detta en kombination av »no stand» och »weak/strong stand» (s. 148), vilket rent tekniskt låter ologiskt och besynnerligt. Någon mer åtskiljande terminologi kunde ha övervägts, t.ex. »no stand» i förening med »weak or strong emphasis».

DAG ANCKAR

Harto Hakovirta har tillbringat många forskarår i neutralitetsproblematikens sällskap. Hans doktorsavhandling, framlagd för ett drygt decennium sedan, rörde sig inom området, och den såväl föregicks som har efterföljts av andra skrifter om neutralitet som politik, väsen och kategori. Jag vet inte om den bok som här anmälts skall anses vara en slutpunkt i Hakovirtas forskning på området, men om så är fallet är den inte bara en slutpunkt utan även en krona på verket. Boken är en mycket mogen produkt, och man läser den med ett starkt intryck av att möta en författare som är fullärd på sitt gebit. Texten sammanfattar och återger i snabba penseldrag stora delar av det sammantagna kunskapsförråd som neutralitetsforskningen framtagit, och boken är redan därför mycket lämplig som kursbok. Lämpligheten ökas av att ny empirisk och komparativ kunskap lägges till det nyssnämnda förrådet, och inte minst därav att perspektivet på neutralitetsforskningen vidgas och får en mer övergripande form. Dispositionen är systematisk och har en lättillgänglighet som även för sin del vittnar om författarens färdiga och fullärda grepp om ämnet. Som forskare är Hakovirta ren, klar och städad: flummigheter